

güz 2000

EĞİTİMBİLİM ARAŞTIRMALARINDA ETKİN OLARAK KULLANILABİLECEK NİTEL BİR ARAŞTIRMA TEKNİĞİ: GÖRÜŞME

Dr. Abbas Türnüklü

Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü.

Bu makalede, ülkemiz eğitimbilim araştırma geleneğinde bir nitel araştırma tekniği olarak çok az kullanılan görüşme tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, sosyal gerçekliği anlamada görüşme tekniğinin kullanılmasının yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Bir araştırma tekniği olarak görüşmenin kullanımında örneklem seçimi sorunu, geçerlik ve güvenilirlik sorunu ve elde edilen sözel verilerin analizi tartışılmaya ve uygulamada karşılaşılan teknik sorunlara karşı pratik çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Sosyal gerçekliği en doğru biçimde anlama ve kavrama çabası eğitimbilimcileri farklı araştırma tekniklerini kullanmaya yöneltmiştir. Sosyal gerçeklik, fiziki gerçeklik kadar farklı zaman ve mekanlarda aynılık göstermemektedir. Bu durum sosyal gerçekliğe ilişkin yorumlarda çeşitliliğe, yanlılığa ve farklılığa neden olabilmektedir.

Eğitim bilimlerinde kullanılan her araştırma tekniği sosyal gerçekliği anlamada ve tanımada potansiyeli kadar veri sağlamaktadır. Her araştırma tekniğinin kendine özgü olumlu ve olumsuz yanları bulunmaktadır. Bu nedenle, sosyal bilim araştırmalarında farklı araştırma tekniklerinin öğrenilmesi ve kullanılması sosyal gerçekliği anlamada özel bir önem taşımaktadır. Bu çerçevede makalede, Türkiye eğitimbilim geleneğinde çok seyrek olarak kullanılan bir nitel araştırma tekniği olarak 'görüşme' tekniği tanıtılmaya ve tartışılmaya çalışılacaktır.

GÖRÜŞME TEKNİĞİ

Sosyal gerçekliğin öznesi olan insanların herhangi bir konuda sahip oldukları düşünce, duygu, ve tutumlarını öğrenmek için çeşitli araştırma

teknikleri kullanılmaktadır. Örneğin tutum ölçekleri kullanılarak kişiyi belirli yargılarla karşılaştırılarak 5'li ya da daha çok veya az ölçekler çerçevesinde kişinin bu yargıya ne düzeyde katılıp katılmadıkları sorulmaktadır. Buna koşt olarak kişinin farklı sosyal ortamlarda gözlenerek belirli davranışları gösterip göstermediği sistematik olarak incelenmektedir.

Tutum ölçekleri ile çok zengin insan duygu ve düşüncelerini ancak oldukça yüzeysel olarak anlamak olanaklıdır. Gözlem tekniğinde yalnızca görünen davranışları anlamak ve tanımak olasıdır. Söz konusu davranışların nedenleriyle hangi amaçla gösterildiklerine ilişkin bilgi sağlamak güçtür. İnsan gibi sosyal bir varlığın zamana, mekana ve kişiden kişiye değişen duygu ve düşüncelerini daha derin ve ayrıntılı incelemek için farklı nitelikte bir araştırma tekniğine gereksinim vardır.

Yukarıdaki nedenlerden dolayı kişinin davranışlarının nedenleri ve herhangi bir konudaki görüşleri ya da duyguları öğrenilmek isteniyorsa en uygun yöntem yine kişiye gidilerek ondan bilgi almaktır. Kişinin açık uçlu sorulara vereceği özgür yanıtlar çerçevesinde onun düşüncelerini, duygularını ya da görüşlerini daha doğru bir biçimde öğrenmek olanaklıdır.

Bu çerçevede, diğer yöntemlere göre farklı nitelikte ve derinlikte veri sağlayacak bir araştırma tekniği olarak 'görüşme' önerilebilir. Bir araştırma tekniği olarak görüşme, araştırmacı ile araştırmanın öznesi konumunda yer alan kişi arasında geçen kontrollü ve amaçlı sözel iletişim biçimidir (Cohen ve Manion, 1994: 271). Araştırmacı, araştırmakta olduğu konu hakkında önceden hazırlamış olduğu soruların klavuzluğunda ya da o anda amaçlı sorular yönelterek hedef kişinin düşüncelerini ve duygularını sistematik olarak ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın amacı, hedef kişiye araştırma konusuyla ilgili sorular yönelterek kişinin öznel düşünce ve duygularını sistemli olarak öğrenmek, anlamak ve tanımlamaktır. Kvale (1996: 5), bu süreci bir madenci metaforu ile açıklamaya çalışmıştır. Görüşme süreci, bir madencinin maden aramak için derinlemesine yaptığı kazıya benzetilebilir. Nasıl bir madenci değerli bir madeni bulmak için kazı yapıyorsa, araştırmacı da ortaya çıkarmak istediği sonuçlar çerçevesinde sistematik sorularla kişilerin düşünüş tarzını, algılarını, düşüncelerini, duygularını ve yorumlarını gün ışığına çıkarmaya ve öğrenmeye çalışır.

Görüşme tekniği kullanmanın temel amacı genellikle bir hipotezi test etmek değil; bunun aksine diğer insanların deneyimlerini ve bu deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarını anlamaya çalışmaktır. Bu nedenle odaklaşılan nokta diğer insanların öyküleri, betimlemelerine ve düşünceleridir (Seidman,

1991:3). Bizim dışımızdaki insanların sosyal gerçekliği nasıl anlamlandırdıklarını öğrenmek oldukça güçtür. Farklı kişilerin olgu ve olayları anlayış, kavrayış ve değerlendirilme tarzları farklıdır ve kendilerine özgüdür. Bu farklılık araştırmacıları diğer insanların öznel dünyalarını sistematik olarak incelemeye yöneltmiştir.

Araştırmacı, görüşme yöntemi kullanarak görüşme yapılan kişinin içsel dünyasına girmeye ve olayları onun perspektifinden anlamaya ve kavramaya çalışır (Patton, 1987: 109). Örneğin, görüşme yapılan kişi bir öğretmen ya da okul yöneticisi olabilir. Öğretmenin sınıfta her hangi bir davranışı niçin yaptığını anlamak ne tarama (survey) tekniğiyle ne de gözlem tekniğiyle, görüşme tekniğiyle olduğu kadar olanaklıdır. Çünkü araştırmacı ancak görüşme tekniğiyle olaylara, aktörün perspektifinden bakabilir ve olayları görebilir. Böylece, kişilerin kendi deneyimleri, onların dillerinden, anlamlandırmalarından ve açıklamalarından çok daha iyi anlaşılacaktır. Diğer araştırma teknikleriyle yeterince elde edilemeyen kişiye özel, saklı bir çok şeyi görüşme tekniği kullanarak ortaya çıkarmak mümkündür (Kvale, 1996: 1).

Kişilerin kendi deneyimleri hakkında oluşturmuş oldukları yargıları onların sonraki deneyimlerini nasıl gerçekleştireceklerini belirleyebilmektedir. Öğretmen, öğrenci ya da okul yöneticisi gözlenerek onların davranışlarına ulaşılabilir. Ne var ki, görüşme tekniği kullanılarak davranışların ve kişilerin eylemlerinin bağlamındaki nedenleriyle daha bütünsel anlaşılması mümkündür (Seidman, 1991: 4). Böylece kişilerin kendi deneyimleri, onların dillerinden, anlamlandırmalarından ve açıklamalarından çok daha iyi anlaşılacaktır. Bunlara ek olarak, diğer kişilerin sosyal gerçekliği zihinlerinde nasıl yapılandırdıklarını ve biçimlendirdiklerini öğrenmenin en temel yolu yine kişinin kendisine sormaktır (Jones, 1985: 46). Kişi kendini özgürce ifade etmediği sürece, bu süreci ancak yüzeysel olarak anlamak mümkün olacaktır.

Bunun içindir ki, eğer diğer insanların sosyal gerçekliğe ilişkin bilgileri, kavramları, görüşleri, deneyimleri, etkileşimleri, anlamlandırmaları ve duyguları ile ilgileniliyorsa, tek yol, belki de en iyi yol görüşme tekniğiyle onlara ulaşmaktır (Mason, 1996: 39).

Son olarak denilebilir ki bir araştırma tekniği olarak görüşmenin amacı, kişilerin belli özelliklere ne kadar sahip olduğunu bulmak değildir. Bunun aksine temel amaç, kişinin zihnindeki kültürel kategorilere ulaşmaktır. Bu

nedenle görüşme araştırılan şeyi taramaz, onun yerine bir madenci gibi derinlemesine kazır (McCracker, 1988: 17).

GÖRÜŞME TÜRLERİ

Eğitimbilim alanında yapılan çalışmalarda genelde görüşme tekniğinin üç türü kullanılmaktadır (Patton, 1987: 109; Robson, 1993: 230; Wragg, 1994: 272; Gall, Borg ve Gall, 1996: 310; Holstein ve Gubrium, 1997: 113): (a) Yapılandırılmamış görüşme, (b) yapılandırılmış görüşmeve (c) yarı yapılandırılmış görüşme.

Yapılandırılmamış görüşme

Yapılandırılmamış görüşme, diğer bir kişiyle yapılan sözeletkileşimin doğal akışı içerisinde herhangi bir görüşme protokolü olmaksızın spontane yapılan bir iletişim biçimidir (Gall, Borg ve Gall, 1996: 310). Araştırmacı, görüşme yapılan kişinin yanıtlarına bağlı olarak kendini sürekli yeniden yapılandırmak ve her verilen yanıtı koşut yeni soruları o an hazırlamak ve sormak durumundadır. Görüşme kısmen söyleşi havasında da gerçekleşebilmektedir. Bazen kişi kendisiyle görüşme yapıldığını da fark etmeyebilir.

Yapılandırılmamış görüşme tekniğinin en önemli sınırlılığı araştırmacının amacıyla ilgili sistematik veri toplanması için çok zaman ve enerji gerektirmesidir. Benzer biçimde, bu sınırlılık verilerin analizine de yansımaktadır. Her bir kişiye farklı sorular sorulduğu için elde edilen yanıtlar da oldukça farklıdır. Bu düzensiz verilere bağlı olarak bir örüntü elde edilmesi de oldukça güçtür (Patton, 1990: 282).

Yapılandırılmış görüşme

Yapılandırılmış görüşme tekniği yapı olarak kişinin kendine ait bilgiyibelirli kategorilere göre yanıtladığı anket çalışmalarına ya da tutum ölçeklerine benzemektedir (Robson, 1993: 231; Wragg, 1994: 272). Araştırmacı, araştırmaya katılan her bir kişiye aynı soruları aynı biçimde ve aynı sözcüklerle sormaktadır. Kişinin vermiş olduğu yanıtlar kapalı uçludur.

Kişi kendisine sunulan olası seçeneklerden birisini seçerek yanıtını verir. Yapılandırılmış görüşme bu görünümüyle anket çalışmalarına benzer tarzda nicel veri sunmaktadır.

Yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanılmasının en önemli avantajı birden fazla görüşmeci kullanıldığı takdirde görüşmeciler arasındaki farklılığı en aza indirmektir (Patton, 1990: 285). Buna ek olarak anket çalışmalarında sıkça karşılaşılan boş bırakma ya da kullanılamaz nitelikteki yanıtların ortaya çıkmasını azaltmaktır (Gall, Borg ve Gall, 1996: 330).

Yarı yapılandırılmış görüşme

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, yapılandırılmış görüşme tekniğinden biraz daha esnektir. Bu teknikte, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü hazırlar. Buna karşın araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak değişik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkileyebilir ve kişinin yanıtlarını açmasını ve ayrıntılandırmasını sağlayabilir. Eğer kişi görüşme esnasında belli soruların yanıtlarını başka soruların içerisinde yanıtlamış ise araştırmacı bu soruları sormayabilir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği sahip olduğu belirli düzeyde standartlık ve aynı zamanda esneklik nedeniyle eğitimbilim araştırmalarına daha uygun bir teknik görünümü vermektedir.

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin araştırmacıya sunduğu en önemli kolaylık görüşmenin önceden hazırlanmış görüşme protokolüne bağlı olarak sürdürülmesi nedeniyle daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi sunmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 1999: 283). Bu haliyle eğitimbilim çalışmalarına daha uygun bir araştırma tekniğidir.

ÖRNEKLEM SEÇİMİ

Örneklem seçimi eğitimbilim çalışmalarında en önemli adımlardan bir tanesidir. Elde edilen sonuçların dış geçerliği diğer bir anlatımla genellenebilirliği, örneklemin seçim niteliğine bağlıdır. Çünkü örneklemden elde edilen sonuçlar genellikle daha geniş bir evrene genellenmektedir. Bu nedenle örneklemin evreni temsil edip etmemesi, nicel araştırma sonuçları için temel ölçütlerden biridir.

Görüşme tekniği gibi nitel araştırma teknikleri eğitimbilim çalışmalarında kullanıldığında, nicel araştırma yöntemlerine ilişkin kavram ve yaklaşımlar yerine alternatif bakış açıları geliştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinin ve tekniklerinin kullanıldığı eğitimbilim çalışmalarında araştırma genellikle küçük bir örneklem üzerinde gerçekleştirilir. Bazen örneklem amaçlı bir biçimde seçilmiş bir (n=1) kişi de olabilir (Patton, 1990:169). Bu tür durumlarda elde edilen sonuçların evrene genellenmesi gibi bir durum söz konusu olmadığı için, örneklem seçiminde istatistiksel temsil edilebilirlik yerine örneklemin daha bütünsel, derinlemesine ve bağlamında anlaşılmasına ilişkin yönelim söz konusudur. Lincoln ve Guba (1985:233), nitel çalışmalarda örneklem seçiminde olabildiğince en geniş miktarda bilgi sağlayacak kişilerin seçimine yöneldiğini belirtmişlerdir. Bu nedenle örneklemin sayısı yani büyüklüğü ya da küçüklüğü yerine, örneklemin araştırmacının gereksinim duyduğu bilgi miktarını karşılayıp karşılamadığıyla ilgilenilmektedir. Bu nedenle de örneklem seçimi temsil edilebilirlik yerine, amaca dayalı gerçekleştirilmektedir. Rubin ve Rubin (1995:73), görüşme tekniğinin kullanıldığı bir eğitimbilim çalışmasında, örneklemin sayısı düşünülüğünde verilecek yanıtın, yapılan görüşmelerden çok az miktarda bilgi elde edilmeye başladığında örneklemin tamamlandığını belirtmektedirler. Bu durum başka bir anlatımla, elde edilen bilgiler doymaya ya da yeterli olmaya başladığında sayının tamamlanmış olduğu biçiminde de anlatılabilir. Konuyu destekler nitelikte Patton (1990:169) amaçlı olarak seçilen örneklemin seçiminde hedef, çalışılan konu ile ilgili olarak daha fazla bilgi sunacak kişileri seçmenin temel amaç olduğunu ve sayı konusunda esnek olunabileceğini belirtmektedir.

Görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmalarda temel amaç çalışılan örneklemden elde edilen bilginin örneklemin temsil ettiği evrene genellemesi değil, tersine çalışılan kişilere benzer ya da aynı özellik gösteren kişilere genellemesidir (Schofield, 1990:226). Konu biraz daha açılırsa sınırlı sayıda kişi ile bütünsel ve derinlemesine çalışılarak elde edilen sonuçlar yine benzer ya da aynı özellikler gösteren kişileri anlamada kullanılmaktadır. Patton (1990:184), bu nedenle görüşme gibi nitel araştırma tekniklerinin kullanıldığı bilimsel çalışmalarda örnekleme dair çok sıkı kuralların bulunmadığını belirtmektedir. Örneklemin sayısı, ne öğrenilmek istendiğine, çalışmanın amacına, neyin daha fazla kullanışlı ve güvenilir olduğuna ve son olarak da sahip olunan kaynak ve zaman içinde nelerin yapılabileceğine bağlı olarak değişebileceğini belirtmektedir.

Kuzel (1992:41), görüşme gibi nitel araştırma tekniklerinin kullanıldığı bilimsel çalışmalarda örneklem seçiminde aşağıdaki kriterlerin gözönünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir:

- Örneklem seçim süreci oldukça esnekler. Örneklem seçimi çalışmanın sürdürülmesine paralel olarak gelişir ve dönüşür.
- Örneklem birimleri bir seri halinde seçilir. Kiminle çalışılacağı kiminle çalışıldığına bağlı olarak gelişir.
- Örneklem, halihazırda çalışılan konu ya da teorinin geliştirilmesine bağlı olarak sürekli yenilenir.
- Örneklem, geliştirilen teoriyi ya da konuyu güçlendirmek ve desteklemek için olumsuz kişi ve durumların seçimini de kapsar.

Yukarıda verilen ölçütler çerçevesinde, örneklem seçimi belirli bir esneklik içinde gerçekleştirilmesine karşın alanyazında çeşitli örneklem seçim teknikleri de bulunmaktadır. Alanyazında en sık karşılaşılan nitel araştırmalara ait örneklem seçim teknikleri şunlardır: Aşırı ya da aykırı durum örnekleme, maximum çeşitlilik örnekleme, benzeşik örnekleme, tipik durum örnekleme, kritik durum örnekleme, kartopu veya zincir örnekleme, ölçüt örnekleme, doğrulayıcı veya yanlışlayıcı örnekleme, kolay ulaşılabilir durum örnekleme (Patton, 1990: 169-183; Kuzel, 1992:38; Miles ve Huberman, 1994:28; Yıldırım ve Şimşek, 1999:69-75). İsimleri sayılan bu örneklem seçim tekniklerinin içerikleri hakkında daha geniş ve uygulamaya yönelik bilgi Yıldırım ve Şimşek (1999)'in yazmış oldukları Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri adlı kitapta oldukça iyi bir biçimde açıklanmıştır.

GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK

Görüşme tekniğinin ait olduğu nitel araştırma yöntemlerinde geçerlik ve güvenilirlik kavramı, daha çok nicel araştırma yöntemlerinde kullanılan farklı içerik ve anlamda kullanılmaktadır. Nicel araştırma yöntemlerinde geçerlik ve güvenilirlik kavramı çalışmada kullanılan ölçme aracına ilişkin bir kavramdır. Kaptan (1998:137) geçerliği şöyle tanımlamaktadır: "... alet neyi ölçmek için hazırlanmış ise bunlar dışındaki etken ve özelliklerin ölçme sonucunu etkilememesidir. Bu bir aletin sadece amaç edindiği şeyi ölçmesi özelliğidir". Benzer biçimde Kaptan (1998:138) güvenilirliği ise şöyle tanımlamaktadır: "...aletin ölçtüğü bir şeyi her defasında aynı derecede

ölçebilmesidir. Yani her ölçüşte testte ve testi alanda testteki konularla, bilgilerle ilgili olarak bir değişiklik olmamış ise, ölçmenin aynı sonucu vermesi beklenir”.

Kaptan'ın da yukarıda belirtmiş olduğu gibi nicel araştırma yöntemlerinde geçerlik ve güvenilirlik kavramı veri toplamak için kullanılan ölçme aracına ilişkin olarak tanımlanmakta ve kullanılmaktadır. Buna karşın nitel araştırma yöntemlerinde ise veri toplamak için bir ölçme aracı yerine araştırmacı, kullanıldığı için geçerlik ve güvenilirlik kavramı araştırmacıya ilişkin olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda her iki kavramda bir nitel araştırma tekniği olarak görüşmenin kullanıldığı araştırmalarda farklı kriterler gözönünde bulundurulurarak değerlendirilmektedir.

Güvenirlilik: Nicel araştırma yöntemlerinde ölçme aracının güvenilirliği temel etken olduğu için yapılan güvenilirlik hesaplamaları ölçme aracına yöneliktir. Görüşme tekniğinin kullanıldığı araştırmalarda ise temel veri toplama aracı olarak araştırmacı, diğer bir deyişle, görüşmeci kullanıldığı için güvenilirlik görüşmecinin nitelikleri gözönünde bulundurulurarak incelenmektedir. Görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmalarda görüşmecinin güvenilirliğine yönelik gözönünde bulundurulması gereken etkenler farklı değişkenler ölçüt alınarak incelenmelidir.

Görüşmecinin soru soruş biçimi elde edilen verilerin içeriğini ve niteliğini etkilemektedir (Silverman, 1993:148; Kvale, 1996:235). Görüşme yapılan her bir kişiye aynı sorular aynı sözcüklerle ve aynı biçimle sorulmadığı takdirde, farklı kişiler aynı soruyu farklı anlayıp kendi özgün anlamlandırmalarına göre yanıtlayabilirler. Görüşmecinin soru soruş biçimi görüşme yapılan kişiyi doğrudan etkilediği için görüşmeci ya da görüşmeciler araştırmaya dahil edilen her kişiye aynı soruyu aynı sözcüklerle ve aynı biçimle sormalıdır.

Görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmalardada gerçek çalışmaya başlamadan önce görüşme protokolünün ve görüşmecinin pilot çalışmaya tabi tutulması gerekmektedir (Silverman, 1993:148). Görüşme protokolünde yer alan sorular genelde araştırmacının zihninde belirli anlamları içerdiği için bazen araştırmacının dışındaki diğer kişiler tarafından aynı sorular farklı anlaşılabilir. Bu durum farklı yanıtlara yol açabilir. Bu nedenle gerçek çalışmadan önce yapılacak pilot çalışma hem görüşme protokolü hem de araştırmacının standardizasyonu açısından önem taşımaktadır. Yapılan çalışma ile hem görüşme protokolünde, hem de

görüşmecide farklı zamanlarda yapılacak görüşmelerde tutarlılık sağlanacaktır.

Görüşme tekniğine yönelik bir başka güvenilirlik basamağı ise görüşme sürecinde kasete kaydedilen konuşmaların yazıya dökümü sürecindeki tutarlılıktır (Kvale, 1996:236). Görüşmeden sonra elde edilen kasetlerin çözümlenmesinde ortaya çıkabilecek yanlışların azaltılması için bu süreçte de çözümlenme tutarlılığına bakılması gerekmektedir. Bunun için kasete kayıtlı konuşmanın bir bölümünün iki farklı zamanda çözümlenerek her iki çözümlenme sürecindeki tutarlılığa bakılması gerekmektedir. Bunun için uyuşum yüzdesi (Agreement percentage) formülü kullanılabilir (Croll, 1986: 152; Robson, 1993:222; Bakeman ve Gottman, 1997: 60).

$$P = \frac{Na \times 100}{Na + Nd}$$

P: Uyuşum yüzdesi; Na: Uyuşum miktarı; Nd: Uyuşmazlık miktarı

Görüşme tekniğine ait diğer bir güvenilirlik basamağı ise kasetlerdeki konuşmaların çözümlenmesinden sonra sayfalar dolusu verinin belirli kategorilere kodlanması sürecindeki güvenirlidir (Silverman, 1993: 148; Miles ve Huberman, 1994: 64; Kvale, 1996: 236). İki farklı araştırmacının aynı paragrafı farklı kategorilere kodlayıp kodlamadığı önemli bir sorundur. Aynı zamanda aynı araştırmacının aynı paragrafı iki farklı zamanda aynı kategoriye kodlayıp kodlamadığı da güvenilirlik açısından önemli bir sorundur.

Glasser ve Strauss (1967:106) kodlama sürecindeki güvenirliliği, sabit karşılaştırma (constant comparison method) adlı yaklaşımlarında biraz daha geliştirmişlerdir. Genellikle kuram geliştirme sürecinde yaygın olarak kullanılan bu yaklaşıma göre verilerin kodlanması sürecinde belirli bir kategoriye kodlanan görüşme verileri ile daha önce aynı kategoriye kodlanan aynı kişiye ait verilerin birbirleriyle karşılaştırılmalıdır. Buna ek olarak aynı kategoriye kodlanan farklı kişilere ait veriler de birbirleriyle karşılaştırılmalıdır. Böylece aynı kategoriye kodlanan aynı kişinin farklı verileri ve farklı kişilere ait verilerin birbirleriyle karşılaştırılması yoluyla araştırmacının verilerin kodlanması sürecinde tutarlı ve güvenilir olması sağlanacaktır. Eğer görüşme verilerinin kodlanması sürecinde, sistematik yanlışlık yapılırsa verilerin analizinde, sunumunda ve varılan yargılarda olumsuz sonuçlarla karşılaşılabilir. Bu durum ulaşılan sonuçlarla ilgili kuşku yaratabilir.

Geçerlik: Geçerlik, ulaşılan yargının ve bilginin doğruluğu ve gerçekliği anlamına gelmektedir (Kvale, 1989:75). Görüşme tekniğinin kullanıldığı çalışmalarda geçerlik, görüşme yapılan kişinin vermiş olduğu yanıtla ve bu yanıtların analizi sonrasında okuyucuya sunulan bilgilere ve yargılara yönelik bir pozisyon alıştır. Kuşkusuz görüşme sonrasında elde edilen bilgiler araştırmaya katılan sınırlı sayıdaki kişilerin öznel yargıları olduğu için bu sınırlı sayıdaki kişilerden elde edilen sınırlı ve olası yanlı verilerin sosyal gerçekliğe yönelik doğru ve gerçek bilgiyi sunup sunmadığı önemli bir sorundur. Aynı zamanda araştırmacının örneklemden elde ettiği verileri analiz edip ulaştığı sonuçların ve bu sonuçlara ulaşma sürecinde göstermiş olduğu etkinliklerin doğruluğu ve dürüstlüğü de oldukça önemli bir geçerlik sorunudur.

Doğru, gerçeğin yansıması olmalıdır. Bilgi ise nesnel, gerçek dünyayı temsil etmelidir. Buna bağlı olarak ta doğru bilgi nesnel dünya ile ilintili olmalıdır (Kvale, 1989: 76). Bu süreçte görüşme tekniği ile yukarıdaki doğru bilgi önermelerine paralel bilgi üretmek oldukça önemli bir tartışma konusudur. Bu nedenle Kvale (1989:78) geçerliği, görüşme tekniği ile elde edilen verilerin toplanmasında, bunların kategorilere kodlanmasında, analiz edilmesinde ve en son olarak da sunumunda kullanılan stratejilerin güvenilirliğinin ve kabul edilebilirliğinin sürekli olarak kontrol edilmesi olarak tanımlamaktadır. Bu süreçte sunulan bilgilerin ve ulaşılan yorumların güvenilirliği ve kabul edilebilirliği önemli bir geçerlik sorunudur.

Görüşme tekniği kullanılarak elde edilen bilgilerin doğruluğunu ve nesnel dünya ile ilintisini arttırmak için araştırma sürecinde bazı stratejilerin üzerinde önemle durulmalıdır. Öncelikle araştırmanın deseni oldukça önemlidir. Aynı araştırma sorusunu yanıtlamak için farklı nitelikteki teknikler (gözlem ve görüşme) ve veriler (nicel ve nitel) kullanılmalıdır (Silverman, 1993: 156). Böylece bir teknikle elde edilen verilerin doğruluğu bir diğeri ile test edilmiş ve doğrulanmış olur.

Görüşme süreci de geçerliği etkileyen önemli bir etkidir. Görüşmenin kalitesi kişinin sunmuş olduğu yanıtların doğruluğunu ve güvenilirliğini etkilemektedir (Kvale, 1995:27). Görüşmeye başlamadan önce görüşülecek kişiyle kendisine ait doğru ve gerçek bilgileri katıksız olarak vermesini sağlayacak güven ilişkisine girilmelidir (Basse, 1999:76). Ters durumda, elde edilen bilgilerin kişinin sunmuş olduğu doğru bilgilerin mi yoksa araştırmacıyı yönlendirmek için söylenmiş olduğu şeyler mi olduğunu anlamak güçleşebilir.

Görüşmede kasetlere kaydedilen bilginin aktarılması kişinin sunduğu sosyal gerçekliğin doğru ve güvenilir bir biçimde sunulması açısından ilk ve en önemli adımdır (Mishler, 1991:1). Yazılı metinde sözel konuşmaların akışı içerisinde yer alan duraklamaların ve diğer sözel olmayan vurguların yer alıp almadığı da önemlidir (Rubin ve Rubin, 1995:86). Çünkü, duraklamalar ve sözcüklerle anlatılamayan seslenmeler de belirli anlamlar ve semboller taşıyabilmektedir. Bu nedenle kişinin sunduğu bilgilerin en doğru biçimde anlaşılması için bu tür davranış örüntülerine kasetlerin yazılı metne aktarılmasında yer verilmelidir.

Yazılı metne aktarılan sözel bilgilerin doğruluğu ve kesinliği, araştırmancının bütünü için temel oluşturmaktadır. Bu nedenle sosyal gerçekliğe ilişkin geçerli ve doğru bilgi elde edilmesi için öncelikle bu süreç üzerinde önemle durulmalıdır.

Yazılı metne dönüştürülen sözel konuşmaların doğruluğunu ve gerçekliğini test etmek için veriler tekrar sahibine götürülüp üzerinde çalışılmalıdır (Silverman, 1993: 156). Böylece hem verilerin elde edilmesi sürecinde yapılabilecek olası hatalar azaltılmış hem de elde edilen bilgilerin doğruluğu ve kesinliği tekrar test edilmiş olunur. Basse (1999:76) kişilerin bazen ne söyledikleri ile ne demek istedikleri arasında farklılık olabileceğini belirtmektedir. Bu nedenle görüşmeden elde edilen verilerin tekrar görüşülen kişiye gösterilmesiyle, kişiye kendi söylediklerinin doğruluğunu kontrol etme olanağı verilmiş olunur. Bu durum, görüşme yoluyla elde edilen verilerin doğruluğunu ve geçerliğini güçlendirecektir.

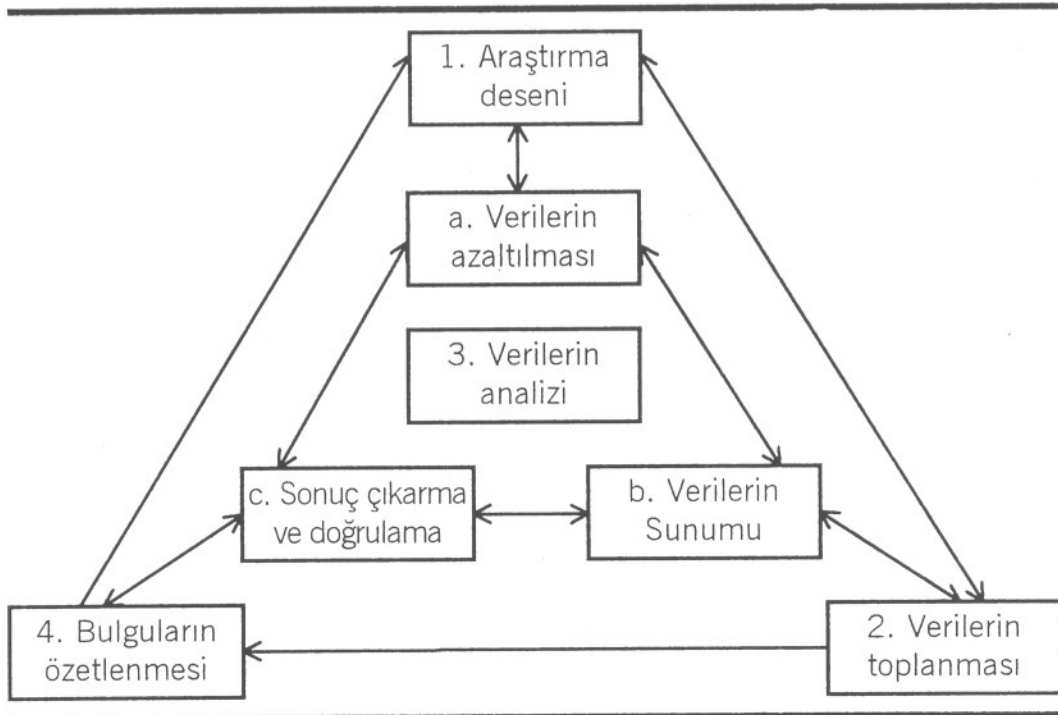
VERİLERİN ANALİZİ

Görüşme tekniğinin araştırmaya sunmuş olduğu nitel verilerin en temel özelliği sözel oluşlarıdır. Elde edilen veriler sözel olduğu için nicel araştırma yöntem ve teknikleriyle elde edilen verilerle yapılan analizlerden oldukça farklı yöntemlerin kullanılmasına gereksinim vardır. Tüm veriler, sözel olduğu için analizler de rakamlar yerine sözcükler, cümleler ve paragraflar ile gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle elde edilen sözel verilerin analizinde farklı parametreler referans alınmaktadır.

Görüşme tekniğinin kullanıldığı eğitim bilim çalışmalarında temel olarak dört basamaktan söz edilebilir (Keeves ve Sowden, 1994:1465): (a) Araştırmancının deseni, (b) verilerin toplanması, (c) verilerin analizi, (ç) bulguların özetlenmesi. Birbirleriyle doğrudan ilintili ve etkileşimli olan bu

dört basamak Şekil 1 de verilmiştir. Bu dört basamak her an araştırma boyunca birlikte ele alınmak zorundadır. Her bir basamak birbirini etkileyen bir süreç içindedir. Her bir basamağın araştırma süresince birbirleriyle olan karşılıklı etkileşimleri oklarla gösterilmiştir.

Şekil 1. Nitel araştırmalarda verilerin analizi için etkileşim modeli.

Kaynak: Keeves, J. P. Ve Sowden, S. (1994). Descriptive data, analysis of.. T. Husen, ve N. Postlethwaite (Ed.). The International Encyclopaedia of Education (s. 1464-1475. Londra: Pergamon.

Görüşme tekniğinin de içinde yer aldığı nitel araştırma yöntemlerini kullanarak elde edilen verilerin analizi Şekil 1'de de görüldüğü gibi birbirini takip eden, etkileyen ve belirleyen üç etkinlik basamağı çerçevesinde gerçekleştirilebilir (Miles ve Huberman, 1984: 23): Verilerin azaltılması (data reduction), verilerin sunumu (data display) ve sonuç çıkarma ile doğrulama (conclusion-drawing verification).

Verilerin azaltılması: Görüşme tekniği kullanılarak elde edilen sözel veriler genellikle yüzlerce sayfa bazen de binlerce sayfa olabilmektedir. Bu kadar çok olan verilerin kasetlerden yazılı metne dönüştürüldüğünde işlenmesi

gerekmektedir. Yüzlerce sayfa yazılı metinden araştırma sorularının yanıtlarının bulunup çıkarılması amaçlanmaktadır. Miles ve Huberman (1984:23) verilerin azaltılmasını yüzlerce sayfalık ham verinin önemli kısımlarının seçimi, belirli noktalarda odaklaşma, basitleştirme, özetleme ve dönüştürme süreci olarak belirtmektedirler. Bu işlem, analizin en önemli basamaklarından biridir. Bu süreçte ham veriler sıraya konur, gereksiz yerler atılır, organize edilir ve önemli yerler gün ışığına çıkarılır.

Tüm bu işlemlerin yapılması için yüzlerce sayfalık ham verinin belirli kategorilere göre kodlanması gerekmektedir. Bu kategoriler çerçevesinde veriler kodlanarak önemli kısımları alınır, diğer kısımları işlem dışı bırakılır. Verilerin kodlanarak azaltılması için öncelikle kategorilerin oluşturulması gerekmektedir. Kategorilerin yapılandırılma süreci araştırmanın her basamağını içeren geniş bir platformda incelenebilir. Kategorilerin tanımı, araştırma soruları, problemi, hipotezleri ve araştırmacının diğer eklemiş olduğu konuları da içeren geniş bir süreçtir. Kategorilerin oluşturulması, aynı zamanda verilerin işlenmesi sürecinde de devam eden bir işlemdir. Kategoriler, verilerin önemli bir kısmı incelenerek içinden temel temalar, anlamlar, özellikler, ilişkiler, örüntüler ortaya çıkarılarak oluşturulur. Kodlama işlemine başlamadan önce tüm kategorilerin oluşturulması ve tamamlanması gerekmektedir. Daha sonra bu kategoriler referans alınarak ham veriler yeniden organize edilir ve işlenir. Bu işlem sürecinde de eğer gereksinim duyulursa yeni kategoriler de eklenebilir.

Verilerin önceden hazırlanmış kategorilere kodlanması işleminden önce, kodlama yapacak kişilerin kodlama güvenilirliklerinin yapılması gerekmektedir. Bu işlem için daha öncede makalenin güvenilirlik bölümünde kısmen verilmiş olan aşağıdaki formül kullanılabilir (Miles ve Huberman, 1994:64; Keeves ve Sowden, 1994:1469).

Güvenirlik=(uyuşulan kategori sayısı) / (tüm uyuşulan ve uyuşulmayan kategorilerin sayısı)

Güvenirliğin hesaplanması için ham verilerden belirli bir miktar metin alınıp iki farklı zamanda aynı metnin kodlanması gerekmektedir. Bu işlemde aynı kelime, cümle ya da paragrafın aynı kategoriye kodlanıp kodlanmadığına bakılmaktadır. Keeves ve Sowden (1994:1469) yüzde seksen düzeyindeki güvenilirliğin yeterli olduğunu belirtmektedirler. Sonuç olarak denilebilir ki kodlama işlemi araştırmacıya verilerin tanınmasını, anlaşılmasını ve yeniden kavramlaştırılmasını ve neyin nerede olduğunu bilgisini sunmaktadır (Coffey ve Atkinson, 1996:45).

Verilerin sunumu: Ham verilerin belirli kategorilere göre organize edilmesinden sonra, araştırma soruları ve hipotezler çerçevesinde okuyucuya sunumu gerekmektedir. Bu çerçevede veriler doğrudan kısa alıntı, yapılandırılmış özet, iletişim diyagramı (networkable diagrams) ve hücrelerinde kelime ya da cümlelerin yer aldığı matrislerle okuyucuya sergilenebilir (Miles ve Huberman, 1998:180). Böylece araştırma soruları ve hipotezlerinin çözümlenmesi sürecinde oluşturulacak kavram, tema, yargı ve sonuçların dayanağı olan veriler hazırlanmış olunur.

Verilerin sunumunun temel amacı, okuyucuya verilerin görsel ve sistematik biçimde sunulmasıyla geçerli ve doğru sonuçlar çıkarılması için bir zemin oluşturmaktır. Verilerin yoğunlaştırılmış bir biçimde kişiler, olaylar ve süreç hakkında tam bir özeti sunulmasıyla araştırma soruları yanıtlanmaya çalışılır (Miles ve Huberman, 1994:92).

Okuyucuya verilerin hangi biçimde sunulacağı, oldukça esnek ve kişiye göre değişen bir durumdur. Her bir araştırmacı kendi tarzına uygun nitelikte araştırma sorularını en iyi biçimde açıklayacak bir çalışma sunmalıdır. Verilerin sunum tarzı, her bir araştırmacıya göre değişse de alanyazında oldukça popüler bir yaklaşım olarak Miles ve Huberman (1994:99) iki temel veri sunum tarzı olduğunu belirtmektedir: Kolon ve satırlardan oluşan matris ve birbirleriyle ilişkili kavramları içeren iletişim ağı (networks).

Matris içinde yer alan hücrelere konulacak veriler çeşitli biçimlerde olabilmektedir. Örneğin kısa metin, alıntı, deyim, sıralama, kısaltma ve simgesel şekiller biçiminde olabilmektedir. Buna karşın matrisin biçimi ve içeriği genellikle araştırma soruları tarafından belirlenmektedir (Miles ve Huberman, 1994:93).

Sonuç çıkarma ve doğrulama: Sonuç ve anlam çıkarma analizin en son basamağı gibi durmasına rağmen aslında araştırma deseninin başında başlayan ve sürekli devam eden bir sorgulama sürecidir. Araştırmacı, araştırmanın başından itibaren sonuç çıkarmaya başlamalıdır, olguların ve olayların ne ve nasıl olduğuna karar vermek için örüntüleri, açıklamaları, gruplaşmaları, neden-sonuç ilişkilerini, önerileri düşünmek ve not etmek durumundadır. Usta bir araştırmacı, başlangıçta belirsiz olan sonuçları zamanla araştırmanın sürekliliğinde açık ve net bir biçimde temellendirecek ve ortaya çıkaracaktır (Miles ve Huberman, 1984:26).

Araştırmacı, sergilenen verilerden bazı anlamları, ilişkileri, karşıtlıkları, örüntüleri çıkarıp okuyucuya sunmak ve bunları doğrulamak zorundadır. Bu

sürece, bir çeşit karmaşanın ve belirsizliğin düzenlenmesi, organize edilmesi, sistemli ve anlamlı bir biçimde okuyucuya sunulması süreci olarak da bakılabilir. Burada en önemli sorun ulaşılan bu anlam ve sonuçların doğru, geçerli ve tekrar edilebilir olup olmadığıdır (Miles ve Huberman, 1994:245).

Miles ve Huberman (1994:245), nitel verilerden geçerli anlam ve sonuç çıkarmada referans alınacak taktikleri şöyle sıralamaktadır: Örüntü ve temalara dikkat edilmelidir, kabul edilebilir olanlar görülebilmelidir, zıtlık ve karşılaştırmalara yer verilmelidir, değişkenler arasındaki ilişkilere dikkat yönetilmelidir, benzerlerin gruplaşmalarına dikkat edilmelidir, metaforik açıklamalara ve analogilere yer verilmelidir, bazı değişkenlerin frekansı yorumlanmalıdır, değişkenler özelliklerine göre gruplandırılmalıdır, kanıtlardan mantıklı anlam zincirleri kurulmalıdır.

SONSÖZ

İnsan çok karmaşık ve anlaşılması güç bir sosyal varlıktır. İnsanın öznel dünyası fen bilimlerinde olduğu kadar somut ve neden-sonuç ilişkileri içerisinde kendini göstermez. Bu nedenle bireyin kendi dışındaki bir kişi hakkında bilgi elde etmek için kullanacağı bilimsel teknikler, genellikle kişiyi belirli kategoriler çerçevesinde anlamlandırmaya, tanımaya ve açıklamaya yaradığı için kısmen sınırlı tekniklerdir. Bu nedenle bir başka kişi hakkında bilgi elde edilmeye çalışılıyorsa onun düşüncelerini duygularını, anlamlandırmalarını ve kavram dünyası merak ediliyorsa sorunun en iyi çözüm stratejisi yine o kişiye gidilerek kendini özgürce anlatmasını sağlamaktır. Kişi kendisi hakkında sınırlı ve yanlış bilgi de verebilir. Buna karşın, herkesin kendi hakkındaki bilgisi diğerlerine göre oldukça derin ve geniştir. Görüşme tekniğinin sahip olduğu sınırlılıklarda gözönüne alınarak tek başına ya da bir başka araştırma tekniği ile aynı araştırma sorusunu yanıtlamak için birlikte kullanıldığında diğer araştırma tekniklerinin veremeyeceği kadar özel, derin ve doğru bilgileri araştırmacıya sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Bakeman, R., and Gottman, J. M. (1997). Observing interaction: introduction to sequential analysis (2nd Ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Bassey, M. (1999). Case study research in educational settings. Buckingham: Open University Press.
- Coffey, A., Atkinson, P. (1996). Making sense of qualitative data: Complementary research strategies. Thousand Oaks: Sage Publication.
- Cohen, L. & Manion, L. (1994). Research Methods in Education (4th ed.). London: Routledge.
- Croll, P. (1986) Systematic classroom observation, London: The Falmer Press.
- Gall, M. D., Borg, W. R., ve Gall, J. P. (1996). Educational research: an introduction (6th ed.). New York: Longman
- Glaser, B., G., and Strauss, A., L. (1967). The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research: New York: Aldine de Gruyter.
- Holstein, J. A, Gubrium, J. F. (1997). Active interviewing. D. Silverman (Ed.), Qualitative research: theory, method and practice (s.113-129). London: Sage Publications.
- Jones, S. (1985). Depth interviewing. R. Walker (Ed.). Applied qualitative research (s.46-55). England: Gower Publishing Company.
- Kaptan, S. (1998). Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri. Ankara: Tekişik Web Ofset Tesisleri.
- Keeves, J. P. Ve Sowden, S. (1994). Descriptive data, analysis of. T. Husen, ve N. Postlethwaite (Ed.). The International Encyclopaedia of Education (s. 1464-1475). Londra: Pergamon.
- Kuzel, A., J. (1992). Sampling in qualitative inquiry. B. F. Crabtree ve W. L. Miller (Ed.). Doing qualitative research: Research methods for primary care volume 3 (s.31-44). Newbury Park: Sage Publications.
- Kvale, S. (1989). To validate is to question. S. Kvale (Ed.) Issues of validity in qualitative research (73-91). Lund, Sweden: Studentlitteratur.
- Kvale, S. (1995). Social construction of validity. Qualitative Inquiry, 1 (1), 19-40.
- Kvale, S. (1996). InterViews: An introduction to qualitative research interviewing. Thousand oaks: sage.

- Lincoln, Y.S. ve Guba, E. G. (1985). Naturalistic inquiry. Newbury Park: Sage Publications.
- Mason, J. (1996). Qualitative researching. London: Sage Publication.
- McCracken, G. (1988). The long interview. Newbury Park: Sage Publication.
- Miles, B., M. & Huberman, A., M. (1984). Drawing valid meaning from qualitative data : Towarda a shared craft. Educational Researcher, 1984 (May), 20-30.
- Miles, B., M. & Huberman, A., M. (1994). Qualitative data analysis (2nd ed.). London: Sage Pub.
- Miles, B., M. & Huberman, A., M. (1998). Data management and analysis methods. N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (Ed.). Collecting and interpreting qualitative materials (s.179-210). Thousand Oaks: Sage Pub.
- Mishler, E. G. (1991). Representing discourse: the rhetoric of transcription. Journal of narrative and life history, 1 (4), 255-280
- Patton, Q., M. (1990). Qualitative evaluation an research methods (2nd ed.). London: Sage Pub.
- Patton, Q. M. (1987). How to use qualitative methods in evaluation . London: Sage Pub.
- Robson, C. (1993). Real world research. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Rubin, H. J. Ve Rubin, I. S. (1995). Qualitative interviewing: The art of hearing data. Thousanu Oaks: Sage Publications.
- Schofield, J. W. (1990). Increasing the generalizability of qualtitative research. W. W. Eisner ve A. Peshkin (Ed.). Qualitative inquiry in education: The continuing debate (s.201-232).New York: Teachers College Press.
- Seidman, I., E. (1991). Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences. New York: Teachers College Press.
- Silverman, D. 1993). Interprting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction. London: Sage Publications
- Wragg, E. C. (1994). Conducting and analysing interviewies. N. Bennett, R. Glatter, R. Levacic (Edt). Improving educational management through research and consultancy (s:267-282). The Open University.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.